

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Дипломна робота

магістра
(освітній ступінь)

на тему «Формування моральних якостей особистості дітей старшого
дошкільного та молодшого шкільного віку»

Виконав: студент 2 курсу, групи ДО-2м
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Онисько К.І.

Керівник: Пинзеник О.М.

Рецензент: Андрієвський Б.М.

Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	12
1.1. Впевненість у собі як особистісний духовний та розумовий стан	12
1.2. Науково-педагогічні дослідження виховання впевненості в собі	24
1.3. Наступність у вихованні впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку	35
Розділ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	48
2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов та методів оптимізації процесу виховання впевненості в собі	48
2.2. Методика педагогічного експерименту	58
2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту	70
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Розглядаючи складну ситуацію, що склалася на сьогодні в суспільстві, проблеми в соціальній сфері країни, аналізуючи ті кризові явища, що є на сьогодні характерними для нашої держави, не можна забувати про їх тісний взаємозв'язок і взаємообумовленість з освітньою стороною життя. Нині, коли в Україні обрано курс на побудову гуманного демократичного суспільства, що передбачає культ Людини і Народу, гуманні й демократичні відносини між людьми в усіх сферах життя, питання морального виховання виходять на одне з перших місць у системі виховання.

Головною метою морального виховання на сучасному етапі є цілеспрямований свідомий процес формування гармонійної особистості, що включає гуманність, працелюбність, чесність, правдивість, дисциплінованість, почуття відповідальності, власної гідності, виховання патріотизму, любові до Батьківщини. На цій основі формуються особистісні риси людини, які включають в себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Вимоги до здатності зростаючої особистості поводитися компетентно істотно зросли, що полягає у вмінні у складних умовах життя виявляти мобільність, гнучкість, упевненість у собі.

Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу об'єктивують необхідність посилення уваги до створення в сім'ї та навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної людини з розвиненою самоповагою і почуттям самовартісності.

Цьому сприятиме впровадження в педагогічну практику принципу активності. Виховання дітей перших десяти років життя як суб'єктів життєдіяльності, здатних здійснювати власний вибір, приймати самостійні рішення, відповідати за свої дії, довіряти власному досвіду й можливостям, є одним з актуальних завдань сьогодення.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, програми розвитку та виховання дитини дошкільного віку спрямовують фахівців у галузі педагогіки на посилення уваги до формування в ранньому онтогенезі оптимістичного світосприйняття, самосвідомості, рефлексивних рис, ціннісного самоствавлення, довіри до своїх можливостей, упевненості в собі як однієї з базових якостей особистості.

У контексті зазначеного вище актуальними є теоретико-експериментальні дослідження довіри як базової установки, що дає змогу зростаючій особистості відчувати задоволення життям; аналіз зв'язку довіри до світу з довірою до себе та з почуттям упевненості у своїх можливостях; осмислення феномену впевненості в собі крізь призму довіри до себе; вивчення здатності особистості ставитися до власних бажань, потреб, поглядів, переживань як до цінності; розширення та поглиблення уявлень про впевненість у собі як важливу характеристику компетентної особистості в дошкільному та молодшому шкільному віці.

У філософській, педагогічній, соціально-психологічній літературі поняття «впевненість у собі» застосовується у найрізноманітніших смислах: як одна з базових характеристик особистості (О. Запорожець, Є. Беклемішев, В. Губін, О. Нікітіна, П. Рудик, Т. Смолева); як принцип існування самосвідомості та необхідна умова формування зрілої особистості (Б. Зейгарник, О. Петровський, К. Роджерс); як прояв довіри до себе та показник гармонійного зв'язку зі світом (Н. Єрмакова, А. Козирева, Л. Комарова, Т. Скрипкіна); як детермінанта творчого процесу (В. Моляко); як прояв здатності до творчої самореалізації життєдіяльності (К. Абульханова-Славська, Б. Братусь, В. Зінченко, В. Клочко); як найважливіший механізм самопізнання та саморегуляції (А. Захарова, І. Кон, А. Ліпкіна, В. Столін, О. Сухоленова); як необхідна складова соціальної компетентності (О. Кононко, О. Прима); як механізм становлення активного

буття, формування суб'єктної позиції (Р. Ануфрієва, І. Бех, О. Злобіна, С. Рубінштейн); як прояв ціннісного самоствалення (О. Кононко, Т. Титаренко, С. Тищенко); як результат упровадження в педагогічну практику гуманістичної педагогіки (Ш. Амонашвілі, Л. Занков, С. Лисенкова).

Ефективність виховання впевненості в собі значною мірою залежить від визнання дорослими значущості її формування в перші десять років життя дитини. Це обумовлене насамперед появою у старшому дошкільному віці таких новоутворень, як особиста свідомість, внутрішні етичні інстанції та довільна поведінка, а в молодшому шкільному – рефлексії та внутрішнього плану дій (Л. Обухова).

Проблемі впевненості в собі та умовам її виховання на різних етапах онтогенезу присвячено ряд педагогічних (Ш. Амонашвілі, А. Белкін, Н. Виноградова та інші) та психологічних (І. Дубровіна, В. Мерлін, О. Петровський та інші) праць. При цьому дослідниками феномену «впевненість у собі» розглядалася наступність у розвитку дитини, насамперед, у контексті її соціальної компетентності, допитливості, здібностей (Л. Джемендзюк, Т. Ковальчук, Г. Назаренко, Д. Струннікова, О. Чепка).

У різні часи педагоги та психологи надавали означеній якості особистості певну увагу, теоретично обґрунтовували та експериментально досліджували її сутнісні характеристики. Проте слід констатувати певну розбіжність у підходах різних фахівців до визначення змісту та структури феномену «впевненість у собі». Так, окремі автори розглядають його як прийняття особистістю самої себе, власних рішень, визначення своїх дій (Б. Висоцький, В. Ромек); інші кваліфікують вказану особистісну якість як стан внутрішньої сили, стійкості, захищеності особистості, основу її життєвого успіху, можливість діяти ефективно (І. Вагін, С. Мамонтов).

У переважній більшості досліджень проблема виховання впевненості розглядається опосередковано, в контексті інших аспектів особистісного розвитку, у взаємозв'язку із дотичними за змістом питаннями: формуванням

адекватної самооцінки (І. Колчанова, Г. Морєва, О. Мороз, Т. Токарська, С. Якобсон та інші); рівнем домагань (Л. Бороздіна, Л. Гаврищак, Є. Залученова, А. Капустін, К. Левін, Л. Фестінгер); становленням самоповаги та любові до себе як складових упевненості в собі (Л. Вереїна, Н. Дятленко, Р. Шакуров).

У вітчизняній та зарубіжній науці досліджуються методи діагностики та профілактики шкільної, міжособистісної тривожності дошкільників, молодших школярів та підлітків (М. Буянов, С. Васьківська, Л. Костіна, Т. Ольховецька, Г. Прихожан, С. Ставицька), розробляються різноманітні технології виховання, які підвищують рівень самооцінки дитини та впевненості у своїх силах (Т. Яценко).

Разом з тим упевненість у собі, особливості її формування в старшому дошкільному та молодшому шкільному віці вивчені недостатньо. У психолого-педагогічній літературі відсутня єдина думка щодо природи та механізмів формування в особистості впевненості в собі. Слід констатувати, що більшість аспектів проблеми становлення у дітей вказаної якості не були предметом уваги дослідників. Зокрема, чітко не диференційована вікова специфіка, не виділено чинники виховання впевненої поведінки в ранньому онтогенезі; вимагають конкретизації педагогічні умови забезпечення наступності у вихованні цієї якості особистості в дошкільному та молодшому шкільному віці; потребують уточнення характеристики впевненості в собі представників різної статі.

Сучасні вихователі та вчителі відчують потребу в науково обґрунтованих критеріях визначення впевненості в собі дітей п'яти-десяти років у новій соціальній ситуації розвитку; у розробці педагогічних умов створення розвивального середовища, сприятливого для виховання вказаної особистісної якості; в уточненні шляхів та засобів накопичення та синтезування зростаючою особистістю позитивних уявлень про себе, реалістичних самооцінних суджень, способів реалізації конструктивної поведінки.

Отже, теоретико-експериментальне вивчення особливостей, педагогічних умов та методів оптимізації процесу виховання впевненості в собі є актуальним, що і зумовило вибір нами теми дипломної роботи «Формування моральних якостей особистості дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку».

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов та методів оптимізації процесу морального виховання старших дошкільників і молодших школярів.

Відповідно до мети й гіпотези визначено **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан розроблення проблеми у педагогічній теорії й практиці, визначити сутність понять «впевненість у собі», «впевнена поведінка» старшого дошкільника та молодшого школяра.

2. Визначити і схарактеризувати компоненти, критерії, показники й виявити рівні сформованості у досліджуваних упевненості в собі як базової якості особистості.

3. Виявити і обґрунтувати педагогічні умови та методи оптимізації процесу виховання у досліджуваних п'яти-десяти років упевненості в собі та експериментально перевірити їх ефективність.

4. Розробити методичні рекомендації виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес виховання у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку впевненості в собі.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи оптимізації процесу виховання у дітей п'яти-десяти років упевненості в собі в сім'ї та навчальному закладі.

Гіпотеза дослідження: динаміка розвитку моральних якостей особистості – впевненості в собі як базової якості старшого дошкільника та молодшого школяра – зумовлюється не стільки рамками паспортного віку, скільки індивідуальним життєвим досвідом і системою преференцій найближчого оточення. Оптимальними педагогічними умовами для

виховання у дітей п'яти-десяти років упевненості в собі є: сформованість у дитини системи знань про поняття «впевненість у собі», розвиток реалістичного образу «Я» в цьому контексті та елементарної форми рефлексії; створення дорослими емоціогенних ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки; включення дитини у різновиди соціальної поведінки, мотивованої почуттям упевненості в собі.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань комплексного пізнання предмета дослідження застосовувалися теоретичні й емпіричні методи. *Теоретичні методи* (аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення наукових положень філософської, психолого-педагогічної літератури) дали змогу сформулювати концептуальні підходи до проблеми, визначити поняттєво-категоріальний апарат, основні науково-теоретичні положення, критерії та показники, комплекс педагогічних умов оптимізації процесу виховання впевненості в собі у дітей п'яти-десяти років. *Емпіричні методи* (педагогічне спостереження, бесіда, моделювання експериментальних ситуацій, анкетування, проєктивний метод) уможливили визначення рівнів сформованості зазначеної якості у досліджуваних, особливостей її проявів у дітей різних віково-статевих груп, розробку методики формування впевненості в собі як базової.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалось упродовж 2018 – 2019 рр. на базі дошкільних навчальних закладів № 8, № 20 м. Мукачева, загальноосвітніх шкіл № 2, № 13 м. Мукачева. Експериментом охоплено 70 дітей віком 5-10-и років (з них старшого дошкільного віку – 30, молодших школярів – 40), 30 батьків досліджуваних, 8 педагогів (вихователів ЗДО – 4, вчителів початкової школи – 4).

Практичне значення здобутих результатів полягає в розробці та експериментальній перевірці комплексної методики діагностування рівня сформованості у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку впевненості в собі; розробці методичних рекомендацій для педагогів дошкільних закладів та початкової школи.

Основні положення і висновки дипломної роботи обговорювалися на III Всеукраїнській науково-практичній конференції 16-17 травня 2019 р., м. Мукачево (Онисько К. Проблема моральних якостей особистості у педагогічній теорії /К. Онисько// Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : збірник тез доповідей / Ред.кол. : Т.Д.Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. – С. 178-180).

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (113 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи складає 100 сторінок. Основний текст викладено на 81 сторінці.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило основні положення гіпотези і дало змогу зробити такі висновки:

1. З'ясовано стан розроблення проблеми у педагогічній теорії й практиці. Констатовано відсутність єдиної думки щодо природи та механізмів формування впевненості в собі як особистісного феномену; чіткої диференціації вікової специфіки; чинників формування впевненої поведінки дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку; педагогічних умов виховання цієї якості особистості; статевих характеристик упевненості в собі як особистісної якості.

На основі теоретичного аналізу наукових праць з теми дослідження та узагальнення педагогічного досвіду визначено сутність поняття «впевненість у собі» дітей п'яти-десяти років. Під нею розуміється якість особистості, яка проявляється у здатності дитини усвідомлювати власну спроможність розв'язувати доступні для певного віку завдання; адекватно оцінювати свої можливості; довіряти власному досвіду, розраховувати на нього у складних ситуаціях; бути переконаною у досягненні успіху. Одиницею вимірювання впевненості в собі як базової якості особистості вважаємо впевнену поведінку.

2. Визначено структурні компоненти досліджуваної якості: когнітивний (система знань дітей про впевненість у собі), емоційно-ціннісний (емоційні реакції на оцінні судження, ставлення до себе, успіху, поразки, якісно-кількісних показників кінцевого практичного продукту), діяльнісний (вміння поводитися впевнено в ускладнених ситуаціях).

Критеріями вимірювання впевненості в собі старших дошкільників і молодших школярів виступали: здатність розраховувати на власні сили, оптимістичне ставлення до труднощів, адекватна самооцінка. Характеристику критеріїв забезпечували диференційовані показники, які різнилися мірою усвідомленого ставлення до себе, характером ставлення до

труднощів, вмінням об'єктивно оцінювати свої досягнення, здатністю покладатися на власний досвід.

У перебігу констатувального експерименту застосовувались такі методи наукового дослідження, як бесіда, педагогічне спостереження, моделювання експериментальних ситуацій, анкетування; визначено п'ять рівнів сформованості впевненої поведінки досліджуваних п'яти-десяти років: *впевнений, ситуативно впевнений, самовпевнений, парадоксальний і невпевнений*. Встановлено, що до I рівня сформованості впевненої поведінки віднесено лише 38,1% досліджуваних. Інші діти вказаного віку не виявляють бажані зразки поведінки при зіткненні з труднощами. Це актуалізує необхідність посилення уваги дорослих до виховання в старших дошкільників і молодших школярів упевненості в собі як базової якості особистості.

3. Виявлено і обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу виховання у досліджуваних п'яти-десяти років упевненості в собі: сформованість у дітей системи знань про поняття «впевненість у собі», розвиток реалістичного образу-Я в цьому контексті та елементарної форми рефлексії; створення дорослими емоціогенних ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дітей до впевненої поведінки; включення їх у різновиди соціальної поведінки, мотивованої почуттям упевненості в собі.

У процесі впровадження обґрунтованих педагогічних умов використовувався широкий арсенал методів і прийомів, які сприяли розвитку і поглибленню знань дітей про власні можливості; стимулювали в них суб'єктну позицію у виховному процесі й участь у проектуванні власної поведінки: бесіди, ігри, вправи, створення ситуацій успіху, розв'язання проблемних ситуацій, слухання та читання літературних творів, аналіз учинків і поведінки казкових героїв, інсценівки, включення досліджуваних у різні види продуктивної діяльності.

Проведений статистичний аналіз засвідчує високу вірогідність висунутої в дослідженні гіпотези щодо ефективності розробленої та

експериментально перевіреної особистісно орієнтованої системи виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку: кількість упевнених у собі досліджуваних зросла на 20,2% (з них 5,2% – старші дошкільники, 15% – молодші школярі).

З точки зору прогнозування розроблений комплекс методів може гарантувати відтермінований позитивний результат, оскільки у досліджуваних, які характеризувались небажаними проявами поведінки, залишається ймовірність переміщення до груп з позитивними проявами поведінки.

4. Розроблено методичні рекомендації та впроваджено в практику діяльності дошкільних навчальних закладів та початкової школи особистісно орієнтовану систему виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Вона спрямовувалася на зміцнення досліджуваної якості та поєднувала родинне, дошкільне та шкільне виховання. Усі завдання формувального експерименту вирішувались у ході освоєння змісту авторської програми «Я розкриваю себе», особливостями якої було залучення досліджуваних до процесу самопізнання, починаючи з дошкільного закладу та продовжуючи в початковій школі. Програмою формувального експерименту передбачалася робота як з усією експериментальною групою старших дошкільників і молодших школярів, так і з кожною з п'яти виділених на констатувальному етапі груп досліджуваних з урахуванням їхніх вікових особливостей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вказаної проблеми. Подальшого вивчення потребують розробка педагогічної діагностики типів сформованості впевненості в інших вікових та соціальних групах. Перспективи вказаної проблеми пов'язані з концептуальним аналізом впевненості в собі у життєзначущих сферах, встановленням характеру зв'язку зазначеної якості з близькими особистісними утвореннями, а саме: довірою до себе та світу, поглибленням аналізу взаємозв'язку батьківських установок на впевненість у собі у дітей, дослідженням особливостей прояву

зазначеної якості у відносинах «педагог-дитина», що й буде предметом подальшого наукового пошуку.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>